

שאלה זו נוגעת לדיון המורחב בספרי הפוסקים האחרונים, אודות בהמה האוכלת חמץ בפסח ואוכלת גם דברים המותרים – האם מותר לשתות את חלב הפסח; יש אוסרים את החלב שבתוך מעט לעת משאכלה חמץ, מפני שהחמץ אסור בפסח במשהו וכל שאין לו ביטול, זה וזה גורם אסור, כשיטת המג"א. ויש מתירים – אם משום שאצל העכו"ם לא היה זה איסור הנאה. אם משום שחמץ שאסור במשהו – אינו אסור אלא באכילה ולא בהנאה, ובאיסורי אכילה זה וזה גורם מותר, או מטעמים אחרים. [המשנ"ב (תמח סקל"ג) הביא את שתי הדעות. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א קמז) האריך מאד בענין זה ובמסתעף, וזו מסקנתו:]

'היוצא מזה דבהמה שנתפטמה בחמץ בפסח וכל איסורי הנאה, אף בלא אכילת היתר כלל – מותרת לאכילה בו ביום, וכן מותר גם החלב שלה אף מבהמת ישראל, ואף שעבר על איסור בל יראה ואיסור הנאה – מותרות, דאיסורא דעבד עבד, אבל הבשר והחלב לא נאסרו בזה... – זהו להורות לדינא, אבל לבעלי נפש ודאי שטוב שיחמיר לעצמו כ'יש אוסרין' ולא לאכול החלב ולא לשחוט עוף שידוע שנתפטמה בחמץ לבד. ובסתמא – אין לחוש אף לבעלי נפש.'

וראה עוד בענין זה בצד המעשי – בידיעון הליכות שדה ('המכון לחקר החקלאות ע"פ התורה' גליון 95) – במאמריהם של הרבנים שלנגר ואפרתי שליט"א.

כמו כן דנו האחרונים על תבואה שנתחמצה ועבר עליה הפסח, וזרעה בקרקע – האם אותם גידולים מותרים אם לאו. ע' חק יעקב ומקור חיים תמג; שו"ת פרי יצחק ח"א טו.

פרק רביעי – 'רבי ישמעאל'

דף נ

'רבנן סברי... שאין נראות עמו מותרות' – שודאי לא נפלו ממנו. ואם תאמר, אמנם לא היו חלק העכו"ם עצמם, מכל מקום נחוש שמא נזרקו לה – אמנם כן, אלא שלמסקנא אין לאסור האבנים הנזרקות משום 'תקרובת' לפי שאין זו תקרובת כעין פנים, לכן מותרות. ולפי מה שסברנו בתחילה שתקרובת אסורה הגם כשאינה כעין פנים, יש לומר שסברנו שכל שנזרקת חוץ לד' אמות, אפילו בגדר 'תקרובת' אינה (ריטב"א).

מה שכתב שאין לאסור משום תקרובת כי אינן כעין פנים – זה לפי לשיטתו להלן [וכך היא דעת התוס' בד"ה בעינן. וכן משמע מרש"י], שכל שאינו כעין פנים – אינו נאסר כלל משום תקרובת. ואולם הביא שם מהראב"ד שאף שאינו כעין פנים – צריך ביטול (וכן כתב בכנסת הגדולה (יו"ד קלט) בבאור דברי הרמ"ך. ואולם בשער המלך (לולב, דף נב) הרבה להקשות על שיטה זו). ולשיטתו צריך לומר שחוץ לד"א אין זו 'תקרובת' כלל כמש"כ.

'לא קשיא כאן בתפיסה אחת כאן בשתי תפיסות' – הרי"ד (במהדורה תנינא) פרש 'תפיסה' – שטח תפיסתו של המרקוליס, כלומר המקום הפנוי שמסביבו. ומחלוקת ר' ישמעאל וחכמים היא בשתי אבנים שנמצאו בשטח התפוסה, שלר' ישמעאל אסור ולחכמים מותר. ובתוך ד' אמות למרקוליס – הרי זה כמרקוליס עצמו ואסור לכו"ע. וכשנחלקו 'בצד ארבע אמות' הכוונה היא בסמוך לאותן ד' אמות שמסביבו, כלומר בריחוק מהמרקוליס עצמו יותר מד' אמות.

א. לפרוש זה אין צורך להעמיד בגובה המפסיק. אכן אפשר שלדינא דבר המפסיק ייחשב כחוץ לד"א, כלרש"י.
ב. מה שפרש 'בצד ד' אמות' חוצה להם – כ"פ הר"ח, הרא"ה והריטב"א.

'מנין לתקרובת עבודת כוכבים שאין לה בטילה עולמית שנאמר ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים...' – הגם שלמדו איסור תקרובת מן הכתוב הזה שבתהלים, איסורה מהלכה למשה מסיני ובא דוד והסמיכה במקרא (עפ"י תוס' נב. וכן מפורש בגמרא להלן (נב): שאיסור תקרובת הוא מדאורייתא. וכן פסק הרמב"ם ועוד. ואולם יש אומרים שמהתורה אין איסור אלא באכילה ולא בהנאה. עתוס' ב"ק עב: רשב"א קדושין נח).

(ע"ב) 'הכי נמי תרי זיהמומי הוי, חד לאוקומי אילני ושרי וחד לאברויי אילני ואסור' – מבואר בגמרא שזיהום העשוי להברות ולהשביח אינו אסור בנטיעות אלא מראש השנה, אבל עד ר"ה – מותר. [ומה שכתב רש"י 'שלא ימותו הנטיעות' – אין צורך בטעם זה לפי המסקנא שהעמידה ב'אברויי'. מהרש"א].

יש לשאול, מדוע נקטה הברייתא מלאכות אלו שאינן אלא תולדות ויש אומרים שאינן אסורות מדאורייתא, והלא הלכה היא בנטיעות שאפילו החרישה מותרת בהן עד ראש השנה של שביעית? – מכאן כתב המאירי שזה ששנו בברייתא 'נטיעות' – לאו דוקא, אלא הוא הדין באילנות גדולים, אלא שדיברו בהווה. ולכן נקטו מלאכות אלו ולא חרישה, שזו לא הותרה אלא בנטיעות. אך אין נראית כן דעת הרמב"ם (שמיטה ג, ט) שכתב הטר זה בנטיעות בלבד. ונראה שלשיטתו מה שהותרה החרישה – רק משום קיום הנטיעות שלא ייבשו וימותו (כדאיתא בירושלמי, וכמוש"כ התוס' בתענית ג והריטב"א בסוכה לג), אבל זיהום וכריכה והשקאה וכו' שהותרו כאן – הותרו אפילו באותם שאינם נצרכים לקיומם, כמבואר בגמרא. וזהו חידושה של הברייתא, שמלאכות אלו מותרות אף לאברויי. ולפי האמור שחרישת נטיעות להרמב"ם היא בגדר 'לקיומם', ואעפ"כ לא הותרה לאחר ראש השנה – מבואר שבמלאכות דאורייתא, אפילו לקיומם אסור. ואולם הדבר שנוי במחלוקת הפוסקים (ע"ע במנחת שלמה נא, ח).

'עבודת כוכבים שעובדין אותה במקל, שבר מקל בפניה – חייב... דהוה ליה כעין זביחה' – יש מפרשים (מובא בר"ן) דלא כפרש"י ותוס', שגם אם אין עובדים אותה כלל במקל – חייב. ונקט 'עובדין אותה במקל' לחדש שאעפ"כ פטור על זריקת המקל, לפי ששינה מקשקוש לזריקה (וע"ע להלן).

'ואמאי קרו ליה בנן של קדושים, דאפילו בצורתא דזוזא לא מיסתכל' – על קושיית התוס', ע' במובא לעיל מד:

*

'ואמאי קרו ליה בנן של קדושים, דאפילו בצורתא דזוזא לא מיסתכל' – כלומר, לא נקרא 'בנן של קדושים' על שום אבותיו אלא מחמת קדושת עצמו, שהיה מורגל בקדושה כמו בן המורגל בקדושת אביו, וכדרך שאנו אומרים 'בני אברהם...' – שישראל מדוגלים במדתו של אברהם אבינו, היינו אהבת השי"ת, כמאמר רז"ל (בברכות יז.) רצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות. כי באמת הוקבעה קדושה עצומה בלב כל אחד מישראל.

וזוהו דלא אסתכל בצורתא דזוזא – שלא היה רואה כלום על הצורה והלבוש, רק הבין הפנימיות... (מתוך מי השלוח ח"א לקוטי הש"ס פסחים קד. ע"ע במואב ביוס"ד שם).

דף נא

‘עבודת כוכבים שעובדין אותה במקל – שבר מקל בפניה חייב ונאסרת, זרק מקל לפניה חייב ואינה נאסרת’ – אין לפרש ‘נאסרת’ – העבודת-כוכבים, ולפי שאינה אסורה עד שתעבד (כדלהלן בע"ב), הלכך שבירת המקל הרי היא עבודה האוסרתה – שאם כן אין מובן מדוע בוריקת מקל אינה נאסרת, הלא סוף סוף עבדה, ואע"פ שאין זו זריקה המשתברת – אין צריך ‘זריקה משתברת’ אלא לענין חיוב העובד וכן לענין איסור התקרובת עצמה, אבל שם עבודה ודאי יש עליה. והראיה – אבני מרקוליס, הגם שאין עליהן איסור תקרובת, זריקתן נחשבת עבודה לענין שהיא עצמה תאסר על ידן, כדלהלן.

אלא ודאי ‘נאסרת’ מתייחס למקל, כפרש"י. [ורגיל בלשון רז"ל חילופי זכר ונקבה בדוממין, למשל בשבת צט-ק מופיע בכל הסוגיא ‘בור’ בלשון נקבה; ‘מקלו של אהרן, שקדיה ופרחיה’ – יומא נב: ובמשנה ר"ה פ"ב ‘כיצד ראית את הלבנה, כמה היה גבוה ולאן היה נוטה’ – לשון זכר. וכהנה רבות. ובר"ן הגרסא ‘נאסר’, ‘ואינו נאסר’].

‘אמר ר’ אבהו אמר ר’ יוחנן: מנין לזובח בהמה בעלת מום לעבודת כוכבים שהוא פטור, שנאמר זבח לאלהים יחרם בלתי לה’ לבדו – לא אסרה תורה אלא כעין פנים’ – מצינו כמה שיטות אצל הראשונים, בתיאום ויחוס דברי ר’ יוחנן עם הדינים שהוזכרו לעיל; – **שיטת התוס’** (וכ"נ שיטת רש"י לעיל, עכ"פ בעיקרי הדברים) שר’ יוחנן מדבר בע"ז שאין עובדים לה כלל בבהמה, הלכך אם זובח לה בהמה מחוסרת אבר, שאינה ראויה לגבוה, אף לא לבני נח – פטור. אבל אם עובדים אותה בבהמה, אפילו עבודתה בענין אחר ולא בשחיטה – חייב, שהרי לא גרע זה משובר מקל שאמר רב לעיל שחייב.

וכן זה שאמרו שהמנסך עביט של מי רגלים חייב, וכן המחלוקת בשחיטת חגב – מדובר שעבודתה בדברים אלו.

[והריטב"א כתב בשם רש"י שבעביט של מי רגלים ובצואה, אף כשאין דרכה כלל באלו – חייב, מפני שיש שם זריקה ממש, ואינו דומה לשבירת מקל שאין שם ‘זביחה’ אלא כעין ובדומה].

נמצא לפי שיטה זו שלש חלוקות:

- (1) עבדה כדרכה ממש – חייב לכולי עלמא, גם בדבר שאינו כעין עבודות פנים ואינו ראוי לפנים כלל, וכגון זריקת אבן למרקוליס.
- (2) עבדה בחפץ שהוא נעבד אצלה, אבל בצורה שונה מרגילותה; אם היתה צורת עבודתו כעין עבודת פנים – חייב, כגון שבירת מקל לפני ע"ז שדרכה בקשקוש במקל. ואם לאו – פטור, כגון זריקת מקל, שאינה זריקה המשתברת כעין פנים.
- (3) עבדה בדבר שאינו נעבד אצלה כלל ועיקר; אינו חייב אלא אם אותה עבודה ממש ראויה אצל גבוה, כגון ע"ז שאינה נעבדת בבהמה כלל, ושחט לה בהמה, אם היא מחוסרת אבר פטור, ואם לאו חייב.

שיטת הרמב"ן ועוד; אין חילוק בין חפץ הנעבד אצלה ובין שאינו נעבד כלל, בשניהם נחלקו רב ורבי יוחנן האם חייבים על צורת עבודה שהיא כעין עבודות שבפנים, הגם שאינן ראויות לפנים. לרב חייב ולריו"ח פטור.